

La vinya a Andorra en època medieval

Climent Miró Tuset

 RELAT
HISTÒRIC
D'ANDORRA

HISTORIA.AD

Contrapès de premsa de vi de l'alta edat mitjana. Museu Casa d'Areny Plandolit (CAP-407). Patrimoni Cultural.

En aquest text expliquem la producció de vinya a Andorra durant l'edat mitjana, en un interval cronològic que engloba des del segle X al XIV. Per confeccionar-lo hem utilitzat fonts escrites publicades i inèdites.

L'hem estructurat en diferents paràgrafs, que tracten els indrets de conreu de la vinya i la seva localització, antiguitat i propietat, segons fossin de pagesos, de la noblesa o d'institucions religioses. Atesa la riquesa documental, ens centrem també en l'explotació vitícola a la vall Central d'Andorra, on hem detectat la tinença de vinyes per part de pagesos residents en altres parròquies.

On es conreava la vinya

La documentació medieval és prou benèvola en les citacions que demostren l'existència de producció vitícola a Andorra. Fins i tot, podríem categoritzar-la i vincular-la amb els diferents tipus d'explotacions agropecuàries que hi havia, com podem comprovar més endavant.

Es té constància documental que durant l'edat mitjana la vinya es conreava en una àrea del país que englobava des del sud de la parròquia de Sant Julià de Lòria (848 m) fins al solà d'Engordany (1.028-1.300 m). Quant a la vall del Valira del Nord, hi ha escasses referències documentals a la Massana (1.218 m), i pel que concerneix a la del Valira d'Orient, en trobem, també molt escasses, a Encamp (1.200 m). En concret, la documentació consultada mostra vinyes situades a Juberrí, Tolse, la Moixella, Fontaneda, Auvinyà, Sant Julià de Lòria, Certers, Llumeneres, Nagol, Aixovall, la Margineda, Santa Coloma, Andorra la Vella, Engordany, Escaldes, la Massana i Encamp.

L'escassa menció documental de la presència de vinyes a la Massana i Encamp concordaria amb la pervivència d'algun topònim, com «la Vinya», prop de Vila (1.300 m), i «la canal de la Vinya», al terme d'Anyós (1.146-1.300 m), situat en una prolongació del solà d'Engordany¹.

1. MARTZLUFF, Michel; MAS, Sergi (1992). Premses i vinyes d'Andorra. Andorra: Institut d'Estudis Andorrans-Centre de Perpinyà, p.

Tampoc podem descartar el conreu de vinya en alguna població de parròquies altes, com a Canillo, atesa la presència d'utensilis d'emmagatzematge de vi, sense que es pugui constatar de quina època són, tot i que molt probablement es podria relacionar la seva presència amb un conreu situat a cotes més baixes².

Aquesta extensió del conreu de la vinya en època medieval també es pot vincular indirectament al període anomenat Petit Òptim Climàtic, esdevingut entre els segles VIII i XIII i caracteritzat per altes temperatures, sobretot si el contrastem amb el que el succeí, l'anomenada Petita Edat de Gel, que va tenir lloc entre mitjans del segle XIV i mitjans del segle XIX, caracteritzada per baixes temperatures, que en principi no facilitarien el conreu de la vinya i la producció d'un vi d'una certa qualitat o grau.

Localització dels vinyers

La vinya es conreava en unes partides agrícoles especialitzades per a aquest conreu anomenades vinyers. Cal destacar que les parcel·les de vinya tendien a afrontar amb espais similars. Aquesta concentració no va ser exclusiva de la vinya. Sense anar més lluny, les terres destinades al conreu del cereal també responen a aquesta tendència.

Alguns dels vinyers esmentats a la documentació relacionats amb diferents nuclis de població són avui de localització incerta i d'altres es correspondrien amb topònims encara existents. Per exemple, a Auvinyà, hi havia el de la Ribera, que hem de situar en un indret proper al riu Valira. A Fontaneda, el Palancar, que també hauria de ser

proper a un riu. A Sant Julià de Lòria destaquem el vinyer de les Arades. En aquesta població també es trobaven vinyes a la partida de l'hort Cuminal o Comunal. A Certers hi havia un vinyer a l'indret anomenat els Torrents. Valira amunt, a Aixovall, trobem documentats vinyers als Aspres, a la coma de Pujol i a l'Areny, que hem de suposar que es trobava proper al curs d'un riu. En el cas de la Margineda, en trobem de documentats als indrets de Canàliga i de Rabuca. La citació documental de vinyes és força més benèvola a Santa Coloma, on trobem documentats vinyers, entre d'altres llocs, a Sant Vicenç d'Enclar, a l'indret de la Coma, també a les Planes, la Campania, les llaus Colomoses, la Fàbrega, el Salt Cani i Malreu, que podríem identificar amb el jaciment homònim³. A Andorra la Vella destaquem el vinyer de Ribalta i també el d'Encorcès, que compartia espais amb el conreu cerealístic i que surt esmentat en una època primerenca, a principi del segle X. Al solà d'Engordany en trobem de documentats a Latineros, els Vilars, la Comella i el Fenerol, entre altres indrets. Quant a la Massana, trobem vinyes mencionades en diferents documents de donació de masos, conjuntament amb altres espais de conreu i instal·lacions agropecuàries. Pel que fa a Encamp, cal destacar la citació documental d'un vinyer en un indret anomenat Fener⁴.

Vinyers nous i vinyers vells

Molt probablement, les parcel·lacions destinades al cultiu de la vinya podrien haver estat dissenyades

20-21.

2. De moment cal ser caut en afirmar la presència d'aquest cultiu en aquests indrets.

3. FORTÓ, Abel (2021). «La arquitectura religiosa y la arquitectura doméstica en la configuración del paisaje medieval del Principat d'Andorra (siglos X-XIV)», *Archeologia dell'Architettura*, XXVI, p. 139-157.

4. La consulta de més fons documentals podrà aportar l'existència d'altres vinyers i vinyes.

BARAUT, Cebrià (1988). *Cartulari de la vall d'Andorra. Segles IX-XIII*, vol. 1. Andorra: Govern d'Andorra, p. 108, doc. 7; p. 110, doc. 9;

prèviament amb aquesta intenció, sovint en un espai de conreu poc privilegiat, comparat amb el reservat per al cereal. En indrets veïns a Andorra es creu que l'organització d'aquests espais hauria tingut lloc abans de l'edat mitjana. De forma paral·lela a la presència d'aquests primers vinyers, en contrades properes a Andorra n'existien uns altres que es van organitzar a l'inici del període feudal a l'entorn d'un poble, en un indret més centralitzat que els vinyers més antics⁵.

En el cas d'Andorra, també podríem aplicar aquesta tendència, tot i que les transformacions agràries i parcel·làries que comportarien les del segon tipus les trobem documentades a partir del segle XIII. L'any 1213 es constata l'existència de vinya plantada, en concret de mallols, a Sant Julià, en concret el mallol de Pere de la Moixella, i el 1236 el mallol del vinyer de les Arades⁶.

Una clara exemplificació d'aquesta ampliació del conreu de vinya la trobem documentada

l'any 1280, amb una terra situada a la partida de la Ribalta d'Andorra que feia poc que s'havia transformat en vinya. Aquesta terra era una closa, un espai agrícola tancat per una paret per protegir el conreu, que era una plantada de ceps («*est ipsum closalium meum de Ribalta cum planta ceparum in eodem constructa*»). Aquesta plantada de vinya contrastava amb les parcel·les que l'envoltaven, que encara rebien l'atribut de terra, sense cap altra connotació que indiqués que s'hi conreés la vinya⁷. Aquest conreu colonitzador de vinya sembla que va fructificar en aquesta partida, atès que força anys més tard, el 1390, en trobem de documentades en una venda⁸.

Encara que en la majoria de casos no puguem determinar si es tracta d'una vinya antiga o una de nova plantació, la documentació deixa entreveure una ampliació de la superfície agrícola conreada, atesa la presència de l'expressió «*et de ipses compres et examples quos habeas factas et faciatis*» o similars en una sèrie de transaccions particulars, majoritàriament del segle XIII⁹.

Sense poder determinar-ne l'antiguitat, també es constata la presència de vinyes en indrets propers a rius i a torrents. En trobem una de documentada l'any 904 a Sant Julià, que limitava amb un riu¹⁰. Altres casos similars són, entre d'altres, a Auvinyà, a la Ribera; a Fontaneda, al Palancar; a Santa Coloma, a Malreu; i a Certers i Engordany amb un torrent. Sense deixar la relació que tenien

p. 235-236, doc. 79.

BARAUT, Cebrià (1990). Cartulari de la vall d'Andorra. Segles X-XIII, vol. 2. Andorra: Govern d'Andorra, p. 28-29, doc. 2; p. 47, doc. 14; p. 50-51, doc. 17; p. 53, doc. 19; p. 54-55, doc. 20; p. 60-62, doc. 27; p. 62-63, doc. 28; p. 84, doc. 2; p. 85-86, doc. 3; p. 94-95, doc. 12; p. 95-96, doc. 13; p. 110-111, doc. 26; p. 113-114, doc. 29; p. 118-119, doc. 34; p. 121-122, doc. 36; p. 122-123, doc. 37; p. 123-124, doc. 38; p. 125-126, doc. 40; p. 126-127, doc. 41; p. 130-131, doc. 45; p. 134-135, doc. 49; p. 137-138, doc. 52.

ANA/CoMA/manuscrs.

5. ARBUÉS, Clara; OLIVER, Jaume (1999). «Vinyes que ja no hi són. Per una arqueologia agrària del domini feudal del treball a pagès. Les vinyes de Sorre i Montardit (Pallars Sobirà) i Músser (La Cerdanya)». Actes del congrés internacional Gerbert d'Orlhac i el seu temps. Vic: Eumo Editorial, p. 322-335.

MIRO, Climent (2023). Territori i economia als monestirs del comtat d'Urgell. Barcelona: Universitat de Barcelona (tesi doctoral), p. 238.

6. BARAUT, Cebrià (1990). Cartulari de la vall d'Andorra. Segles X-XIII, vol. 2. Andorra: Govern d'Andorra, p. 90-91, doc. 8; p. 121-122, doc. 36.

7. BARAUT, Cebrià (1990). Cartulari de la vall d'Andorra. Segles X-XIII, vol. 2. Andorra: Govern d'Andorra, p. 134-135, doc. 49.

8. ANA/CoMA/manuscrs.

9. BARAUT, Cebrià (1990). Cartulari de la vall d'Andorra. Segles X-XIII, vol. 2. Andorra: Govern d'Andorra, p. 84, doc. 2; p. 92-93, doc. 10; p. 99-100, doc. 16; p. 121-122, doc. 36.

10. BARAUT, Cebrià (1988). Cartulari de la vall d'Andorra. Segles IX-XIII, vol. 1. Andorra: Govern d'Andorra, p. 109, doc. 8.

amb els cursos d'aigua i la seva situació en indrets perifèrics, cal esmentar els conreus de vinya situats en arenys, com una a Aixovall¹¹. La presència d'aquesta tipologia de vinya també és constatable en contrades veïnes a Andorra, també muntanyenques, tot i que es troben a una latitud força inferior, com succeeix a la vall d'Elins, amb una contrastada expansió de la vinya que s'estén cap a zones perifèriques escarpades i arenys situats a les ribes dels rius¹².

La profusió documental de vinyes a Andorra a partir dels segles XII i XIII, a part que estaria relacionada amb el nombre més elevat de documents existents, també podria ser conseqüència de l'expansió d'aquest conreu, a partir del segle X i a partir de l'XI¹³.

Les vinyes dels pagesos

La primera menció documental d'una vinya a Andorra es correspon amb una compra efectuada l'any 903 pel comte d'Urgell, Sunifred II, a un matrimoni, format per Ricosind i Mazulina. Tant aquest matrimoni com els propietaris de vinyes

que surten a les afrontacions, Gilimon, Esteve i Somprongà, denoten l'existència d'aquests espais en les explotacions pageses, que es podrien caracteritzar per una mena de propietat de tipus aloer, de caràcter segmentat, amb parcel·les de conreu situades en diferents partides¹⁴. Cal remarcar que l'extensió d'aquestes propietats aloeres era variable i estava condicionada pel factor geogràfic¹⁵.

Aquesta primigènia propietat pagesa de tipus aloer segmentada contrastava amb altres propietats pageses de més extensió distribuïdes a la meitat sud del país, que a grans trets sembla que estaven constituïdes per una finca unitària que disposava de diferents espais de conreu especialitzat a l'interior. Aquest podria ser el cas de l'alou de Juberrí Major (o Sobirà), que l'any 1089 Sidela va donar parcialment segmentat a la catedral de Santa Maria, amb els seus espais dedicats al conreu de la vinya¹⁶.

El procés de feudalització de part de la propietat pagesa va començar a partir de la segona meitat del segle X, a través de donacions i vendes, bàsicament a dos institucions eclesiàstiques: el monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles i la catedral de Santa Maria d'Urgell. Aquestes donacions es feien sovint en favor de la salvació de l'ànima dels donants, els quals sovint es reservaven l'usdefruit de l'explotació i pagaven un cens anual, sovint amb una part proporcional de la collita¹⁷.

11. BARAUT, Cebrià (1988). Cartulari de la vall d'Andorra. Segles IX-XIII, vol. 1. Andorra: Govern d'Andorra, p. 235-236, doc. 79.

BARAUT, Cebrià (1990). Cartulari de la vall d'Andorra. Segles X-XIII, vol. 2. Andorra: Govern d'Andorra, p. 69-70, doc. 30; p. 95-96, doc. 13; p. 110-111, doc. 26; p. 113-114, doc. 29; p. 123-124, doc. 38; p. 125-126, doc. 40 (AND).

12. MIRÓ, Climent (2023). Territori i economia als monestirs del comtat d'Urgell. Barcelona: Universitat de Barcelona (tesi doctoral), p. 238.

13. ARBUÉS, Clara; OLIVER, Jaume (1999). «Vinyes que ja no hi són. Per una arqueologia agrària del domini feudal del treball a pagès. Les vinyes de Sorre i Montardit (Pallars Sobirà) i Músser (La Cerdanya)». Actes del congrés internacional Gerbert d'Orlhac i el seu temps. Vic: Eumo Editorial, p. 322-335.

BONNASSIE, Pierre (1979). Catalunya mil anys enrere. Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle X al final del segle XI. Barcelona: Edicions 62, p. 54

14. BARAUT, Cebrià (1988). Cartulari de la vall d'Andorra. Segles IX-XIII, vol. 1. Andorra: Govern d'Andorra, p. 108, doc. 7.

15. GUILLAMET, Jordi (1991). Aproximació a la història social, econòmica i política d'Andorra. Segles IX-XIII. Andorra la Vella: Govern d'Andorra, p. 120-121.

A trets generals es componien de la casa, la cort, l'hort, un graner i un nombre variable de terres repartides pel territori.

16. BARAUT, Cebrià (1988). Cartulari de la vall d'Andorra. Segles IX-XIII, vol. 1. Andorra: Govern d'Andorra, p. 148-149, doc. 34.

17. GUILLAMET, Jordi (1991). Aproximació a la història social, econòmica i política d'Andorra. Segles IX-XIII. Andorra la Vella:

La documentació mostra que aquestes donacions no foren majoritàries, ja que semblaria que les explotacions, amb els espais de vinya inclosos, que van romandre en plena propietat pels pagesos continuarien essent predominants a tot el territori andorrà. Cal destacar que a partir del segle XII aquestes institucions arrendaren propietats a diferents pagesos, sovint en forma de masos, amb contractes d'establiment, com és el cas del mas de Tolse, l'any 1167, per part de la comunitat de Tavèrnoles¹⁸.

Les vinyes dels comtes

L'explotació de vinya que centralitzava la família comtal d'Urgell podria tenir l'origen en l'existència d'espais de provinença pública que haurien passat a formar part de l'alou o propietat del comte i en diferents parcel·les que aquests mandataris haurien adquirit a pagesos andorrans.

Del primer tipus podríem mencionar les vinculades al castell d'Enclar, esmentades l'any 952 a l'acta de consagració de l'església de Sant Feliu de Ciutat, quan el comte Borrell II va dotar-la amb el castell i l'església de Sant Vicenç, i les seves pertinences, que incloïen vinyes i terres¹⁹. Tant l'església de Sant Feliu com la de Sant Vicenç van passar l'any 1099 a formar part del domini del monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles com

a conseqüència d'una donació que va fer el comte Ermengol V al cenobi referit. Aquest llegat també incloïa els delmes i les possessions de terres i vinyes d'aquests castells²⁰. A tocar d'Enclar, a Santa Coloma, la família comtal concentrava també una explotació de vinya que estaria diferenciada de la vinculada directament al castell²¹.

Del segon tipus coneixem les vinyes que el comte Sunifred II va adquirir a diferents particulars, en concret la de l'any 903 al vinyer d'Encorcès, a Andorra la Vella, i l'any 904 a Somplosa i la parròquia de Lòria²². Aquestes vinyes, conjuntament amb la resta de terres i alous de la família comtal urgellenca, van vincular-se a l'Església d'Urgell l'any 988, quan el comte Borrell II va permutar amb el bisbe Sal·la i els canonges de la catedral de Santa Maria els alous que tenia a les viles de Lòria, Santa Coloma, Andorra i Ordino, entre els quals hauríem d'incloure les diferents vinyes que posseïa²³.

Aquesta vinculació dels alous comtals a l'Església d'Urgell sembla que no va aconseguir-se en la seva totalitat, atès que força anys més tard, el 1133, quan el comte Ermengol VI va vendre al bisbe Pere Berenguer els drets i les possessions que posseïa a Andorra, hi va incloure també alous, entre els quals hi hauria explotacions de vinya (*«id sunt censos, usaticos et alodia»*)²⁴. Just l'any 1135, en

Govern d'Andorra, p. 250.

VIADER, Roland (2003). *L'Andorre du IXe au XVe siècle. Montagne, féodalité et communautés*. Tolosa: Presses Universitaires du Mirail, p. 90-93, 95.

18. BARAUT, Cebrià (1990). *Cartulari de la vall d'Andorra. Segles X-XIII*, vol. 2. Andorra: Govern d'Andorra, p. 51-52, doc. 18.

19. BARAUT, Cebrià (1988). *Cartulari de la vall d'Andorra. Segles IX-XIII*, vol. 1. Andorra: Govern d'Andorra, p. 35-41, doc. 9.

20. BARAUT, Cebrià (1990). *Cartulari de la vall d'Andorra. Segles X-XIII*, vol. 2. Andorra: Govern d'Andorra, p. 44-45, doc. 12.

21. BARAUT, Cebrià (1990). *Cartulari de la vall d'Andorra. Segles X-XIII*, vol. 2. Andorra: Govern d'Andorra, p. 50-51, doc. 17; p. 60-62, doc. 27.

22. BARAUT, Cebrià (1988). *Cartulari de la vall d'Andorra. Segles IX-XIII*, vol. 1. Andorra: Govern d'Andorra, p. 108, doc. 7; p. 109, doc. 8.

23. BARAUT, Cebrià (1988). *Cartulari de la vall d'Andorra. Segles IX-XIII*, vol. 1. Andorra: Govern d'Andorra, p. 116-119, doc. 13.

24. BARAUT, Cebrià (1988). *Cartulari de la vall d'Andorra. Segles IX-XIII*, vol. 1. Andorra: Govern d'Andorra, p. 165-166, doc. 43.

VIADER, Roland (2003). *L'Andorre du IXe au XVe siècle. Montagne, féodalité et communautés*. Tolosa: Presses Universitaires du Mirail, p.

una permuta d'una vinya que el monestir de Tavèrnoles tenia a Sant Vicenç d'Enclar, en una afrontació apareix una vinya de la catedral que havia estat del comte («*in vinea de Sancte Marie, qui fuit de comite*»)²⁵. Durant aquest segle i el proper encara apareixen documentades vinyes vinculades al comte, molt probablement com a record, en indrets propers a Sant Vicenç, a la Coma i a Santa Coloma, a les Planes²⁶.

Les vinyes del monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles

La presència del monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles a Andorra es pot resumir en tres grans àrees –sense menystenir altres dominis–, que se situaven a la vall Central. La primera es concentra al sud de la parròquia de Sant Julià de Lòria i incloïa els alous de Tolse, un altre de proper situat sota de la Moixella i el de Juberrí Jussà. Les vinyes d'aquests grans alous, vinculats a un origen comtal, es localitzaven en indrets específics dels seus termes dedicats a aquest conreu²⁷.

111.

25. BARAUT, Cebrià (1990). Cartulari de la vall d'Andorra. Segles X-XIII, vol. 2. Andorra: Govern d'Andorra, p. 47, doc. 14.

26. La pervivència d'aquesta explotació de vinya del comte la trobem documentada l'any 1144, al lloc anomenat les Planes o la Plana de Santa Coloma, i l'any 1218. A: BARAUT, Cebrià (1990). Cartulari de la vall d'Andorra. Segles X-XIII, vol. 2. Andorra: Govern d'Andorra, p. 53, doc. 19; p. 60-52, doc. 27.

27. MIRÓ, Climent (2023). Territori i economia als monestirs del comtat d'Urgell. Barcelona: Universitat de Barcelona (tesi doctoral), p. 216, p. 285-286.

VIADER, Roland (2003). L'Andorre du IXe au XIVe siècle. Montagne, féodalité et communautés. Tolosa: Presses Universitaires du Mirail, p. 90-93.

MIRÓ, Climent (2021). «Els dominis de Sant Sadurní de Tavèrnoles a Andorra (s. IX-XI)». Recull de conferències 2019/20 – Debats de recerca, 13. Andorra la Vella: Societat Andorrana de Ciències, p.

La segona àrea la trobem a Sant Vicenç d'Enclar i Santa Coloma. En el cas de Sant Vicenç, com hem comprovat, l'origen cal situar-lo en la donació d'Ermengol V de l'any 1099. A partir del segle XII, sembla que aquest cenobi procuraria ampliar el seu domini en aquesta àrea, en concret més cap al peu de la muntanya, a Santa Coloma, com es pot comprovar l'any 1135, i també a l'indret anomenat els Pujols, l'any 1144²⁸.

La tercera àrea la trobem a Engordany, en diferents indrets repartits per tot el solà on es distribueixen els diferents nuclis d'aquesta població. Els espais agrícoles de terra i vinya del monestir es distribuïen en una propietat força segmentada vinculada a pagesos. El primer esment d'una vinya situada a Engordany és de l'any 949, quan un pagès anomenat Abicelles va donar-ne una al monestir de Tavèrnoles, que afrontava amb una vinya que també s'ha de vincular al referit monestir.²⁹ Com en el cas de Santa Coloma, el monestir va procurar de concentrar en aquest indret diferents espais dedicats a aquest conreu, provinents majoritàriament de donacions particulars³⁰. S'ha de remarcar que la presència d'aquests espais és una demostració de l'existència d'un parcel·lari a Engordany força dividit i fragmentat.³¹

246-255.

BONALES, Jacinto (2013). Història territorial de la vall d'Andorra. Dels orígens al segle XV. Andorra la Vella: Consell General, p. 111.

28. BARAUT, Cebrià (1990). Cartulari de la vall d'Andorra. Segles X-XIII, vol. 2. Andorra: Govern d'Andorra, p. 47, doc. 14; p. 50-51, doc. 17.

29. BARAUT, Cebrià (1990). Cartulari de la vall d'Andorra. Segles X-XIII, vol. 2. Andorra: Govern d'Andorra, p. 28-29, doc. 2.

30. MIRÓ, Climent (2023). Territori i economia als monestirs del comtat d'Urgell. Barcelona: Universitat de Barcelona (tesi doctoral), p. 216, 286-287.

31. VIADER, Roland (2003). L'Andorre du IXe au XIVe siècle. Montagne, féodalité et communautés. Tolosa: Presses Universitaires du Mirail, p. 93.

Vinyes del capítol de la catedral d'Urgell

La concentració d'explotacions pageses vinculades a la catedral de Santa Maria d'Urgell difereix de la de Tavèrnoles en la seva magnitud i en el fet que l'Església d'Urgell va conjuminar aquests dominis amb una creixent senyoria jurisdiccional, que culminaria amb la signatura dels pareatges del 1278 i el 1288.

Quant a la distribució de les vinyes relacionades amb l'Església d'Urgell, és remarcable la seva situació majoritària a la parròquia de Sant Julià de Lòria i el seu vincle amb antigues propietats aloeres, en tant que espai agrari, conjuntament amb les terres i altres espais agraris i pecuaris. És a partir del segle XI quan topem amb la seva presència documental, que s'estendrà al llarg del segle XII³². Un exemple primerenc és de l'any 1010, quan un matrimoni format per Trasemont i Riquilda van donar el seu alou situat al terme de Sant Julià i d'Argolell a Santa Maria de la Seu d'Urgell.³³ Un altre exemple el trobem l'any 1048, en la donació d'un alou a Llumeneres.³⁴

L'explotació vitícola a la vall Central

Creiem que el conreu de la vinya no era la

principal activitat agrària de les explotacions familiars andorranes. Molt probablement el fruit de l'explotació vitícola es destinava bàsicament a la producció de vi per al consum familiar i el pagament de tributs, i de retruc a les necessitats litúrgiques de l'Església.³⁵ No obstant, la presència documental de concentració d'explotacions vitícoles a Santa Coloma en diferents vinyers ens condueix a creure que en aquesta àrea existia una especialització d'aquest conreu que molt probablement sobrepassava el consum familiar.

Per exemple, els vinyers de Santa Coloma i Enclar anomenats Campania i les Planes s'han de vincular amb un indret d'una certa envergadura i relativament pla, que disposava d'espais de conreu de vinya propers a una *via publica*, un camí, on el comte havia tingut parcel·les, algunes de les quals, com hem pogut comprovar, havien englobat posteriorment els dominis de la catedral i de Tavèrnoles³⁶. Aquests espais de conreu de vinya de la noblesa i de les institucions eclesiàstiques afrontaven els segles XII i XIII amb vinyes de particulars, com és el cas de Berenguer Bord, Pere Berenguer Ferran, Blancuca, Maria d'Aós, Bord de la Losa i Ferran de Malreu, entre d'altres.³⁷ Altres indrets molt veïns que denoten certa

32. BARAUT, Cebrià (1988). Cartulari de la vall d'Andorra. Segles IX-XIII, vol. 1. Andorra: Govern d'Andorra, p. 137-138, doc. 25; p. 141-142, doc. 28; p. 148-149, doc. 34; p. 164-165, doc. 42; p. 235-236, doc. 79.

33. BARAUT, Cebrià (1990). Cartulari de la vall d'Andorra. Segles X-XIII, vol. 2. Andorra: Govern d'Andorra, documents de l'Església d'Urgell, p. 144, doc. 3.

34. BARAUT, Cebrià (1988). Cartulari de la vall d'Andorra. Segles IX-XIII, vol. 1. Andorra: Govern d'Andorra, p. 134-135, doc. 22.

35. En el capbreu de censos i drets de Santa Maria d'Urgell a Andorra, apòcrif escrit el segle XI, per a Sant Julià hi surt indicat el pagament de «et plus quinals VI de vi». BARAUT, Cebrià (1988). Cartulari de la vall d'Andorra. Segles IX-XIII, vol. 1. Andorra: Govern d'Andorra, p. 106-107, doc. 6. A la memòria dels censos que els homes d'Andorra han de fer per a l'obra de la catedral d'Urgell, datada dels segles XIII-XIV, trobem una escadussera referència a la vinya: «R. Arnaldi, G. Bartholomeu, G. del Pug, Bernardus Ribot, G. Socarana, Vidal Terrat, Pere de Pal prevere e d'altres tenen les honors de la obra, vinyes et terres al capelà de Sent Esteve et de Sancta Coloma». A: BARAUT, Cebrià (1988). Cartulari de la vall d'Andorra. Segles IX-XIII, vol. 1. Andorra: Govern d'Andorra, p. 357-358, doc. 142.

36. BARAUT, Cebrià (1990). Cartulari de la vall d'Andorra. Segles X-XIII, vol. 2. Andorra: Govern d'Andorra, p. 47, doc. 14; p. 50-51, doc. 17.

37. BARAUT, Cebrià (1990). Cartulari de la vall d'Andorra. Segles X-XIII, vol. 2. Andorra: Govern d'Andorra, documents de l'Església d'Urgell, p. 47, doc. 14; p. 50-51, doc. 17; p. 54-55, doc. 20; p. 137-138,

especialització en el conreu de la vinya són la Margineda i Malreu, que, com hem comentat, podríem identificar amb el jaciment homònim. Aquest seria el cas, per esmentar alguns exemples, d'una vinya situada a l'hort de Malreu, documentada el 1261, que afrontava amb vinyes de Rosa de la Margineda, o el d'una altra vinya, documentada el 1266, situada al riu de Malreu.³⁸

Pel que sembla, tots aquests vinyers ocuparien bona part del solà d'Enclar i limitarien amb la mateixa muntanya i amb el castell, com es comprova amb una vinya situada al Salt Cani, que afrontava amb la roca de Sant Vicenç.³⁹ No hem d'oblidar que, sovint, els posseïdors de moltes vinyes que surten en afrontacions ens indiquen la seva procedència, com seria el cas de P. de Malreu i de Ferran de Melseu (Malreu), persones veïnes d'aquells indrets.⁴⁰

La documentació dels segles XII i XIII consultada mostra també una profusió de vinyers vinculats a particulars a Aixovall, que també podrien tenir certa especialització en l'economia familiar pagesa. Aquest també podria ser l'exemple dels vinyers situats a Sant Julià de Lòria, atesa la seva altitud i insolació, com el de les Arades, tot i que no ho podríem afirmar d'una manera tan categòrica com a l'àrea de Santa Coloma, atès el nombre més baix de documents.⁴¹

En el cas d'Engordany, ens trobaríem amb un cas

similar, amb una forta presència documental de vinya. Alguns vinyers quedaven a tocar de la cel·la monàstica de Sant Jaume, com una vinya que es trobava l'any 1137 sota l'església («subtus ipsa ecclesia») o una altra que també hi afrontava l'any 1184.⁴²

Les vinyes vinculades al monestir de Tavèrnoles i a la catedral de Santa Maria d'Urgell eren explotades per pagesos que en podien haver estat els antics possessors i els seus descendents, o uns altres que les conreaven com a arrendataris, amb el pagament d'un cens o d'una porció de la collita. Desconeixem si en el cas del monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles, en un inici, al segle X, la vinya que surt documentada a Engordany era conreada pels clergues que habitaven en aquella cel·la monàstica. Hi podria haver la possibilitat que en un inici la conreessin i que més endavant, quan hauria restat un clergue donat al capdavant de la cel·la, l'haguessin arrendat a pagesos a canvi d'un cens.⁴³ En el cas d'aquest monestir, trobem documentades l'any 970 unes prestacions que els veïns del seu domini central, ubicat a l'entorn immediat del monestir, havien de fer-hi, com un total de nou dies l'any de treball a les vinyes del monestir.⁴⁴ El més probable és que la finalitat d'aquestes vinyes arrendades no fos cap altra que obtenir una renda, atès que aquest monestir ja devia disposar de vinyers propis al seu domini

doc. 52.

38. BARAUT, Cebrià (1990). *Cartulari de la vall d'Andorra. Segles X-XIII*, vol. 2. Andorra: Govern d'Andorra, p. 113-114, doc. 29; p. 122-123, doc. 37.

39. BARAUT, Cebrià (1990). *Cartulari de la vall d'Andorra. Segles X-XIII*, vol. 2. Andorra: Govern d'Andorra, p. 60-62, doc. 27.

40. BARAUT, Cebrià (1990). *Cartulari de la vall d'Andorra. Segles X-XIII*, vol. 2. Andorra: Govern d'Andorra, p. 60-62, doc. 27; p. 137-138, doc. 52.

41. BARAUT, Cebrià (1990). *Cartulari de la vall d'Andorra. Segles X-XIII*, vol. 2. Andorra: Govern d'Andorra, p. 84, doc. 2; p. 87-88, doc. 5; p. 89-90; doc. 7; p. 92-93, doc. 10; p. 94-95, doc. 12; p. 95-96,

doc. 13; p. 118-119, doc. 34; p. 121-122, doc. 36.

42. BARAUT, Cebrià (1990). *Cartulari de la vall d'Andorra. Segles X-XIII*, vol. 2. Andorra: Govern d'Andorra, p. 48-49, doc. 15; p. 55-56, doc. 22.

Per a altres vinyers situats a Engordany: BARAUT, Cebrià (1990). *Cartulari de la vall d'Andorra. Segles X-XIII*, vol. 2. Andorra: Govern d'Andorra, p. 28-29, doc. 2; p. 31-32, doc. 5; p. 62-63, doc. 28.

43. MIRÓ, Climent (2023). *Territori i economia als monestirs del comtat d'Urgell*. Barcelona: Universitat de Barcelona (tesi doctoral), p. 288.

44. BARAUT, Cebrià (1994-1995). «Diplomatari del monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles (segles IX-XIII)». *Urgellia*, 12, p. 93-94, doc. 21.

central, i en tota una àrea molt propera, en concret a Castellciutat i Sant Esteve del Pont.⁴⁵ Cal no oblidar la importància que va arribar a tenir el mas de Tolse en l'economia alimentària del monestir de Tavèrnoles, com bé queda demostrat l'any 1215, quan l'abat Ramon va concedir perpètuament les rendes i els fruits del mas a la rebosteria del monestir per a la manutenció de la comunitat.⁴⁶

Quant a les vinyes vinculades a la família comtal, molt probablement haurien estat treballades per pagesos vinculats als comtes, com a treballadors agrícoles o colons. Aquests vinyers possiblement tenien una vocació productiva, que trobem reflectida també en altres indrets dels dominis jurisdiccionals comtals, com és el cas de Castellciutat i de Montmagastre, per esmentar dos exemples.⁴⁷

Vinyes de forasters

A la documentació consultada és constatable la presència de propietaris de vinyes que no són de l'indret on se situen els conreus. Sovint es pot tractar de pagesos veïns de nuclis propers, de la mateixa vall, però també hi trobem, sense perdre

el concepte de proximitat, habitants d'indrets més allunyats i a més altitud, susceptibles de ser veïns de llocs on aquest conreu no devia ser tan propici, tot i el propens clima càlid de l'època.

Troblem propietats de vinya de gent d'Aós a Sant Julià, Fontaneda, la Margineda i Santa Coloma (taula I). També hi ha documentat el cas d'un home d'Escàs, anomenat Ramon Jaume, que adquireix el 1364 una vinya a Santa Coloma d'un home de la Massana, anomenat Guillem Rull. Uns anys després, el 1372, en compra una altra, a Andorra, a un home de Pal anomenat Pere Sala⁴⁸. Així mateix, també cal esmentar una permuta entre Esteve Gerald i la seva muller, Barcelona, de Sispony, amb J. Capdevila de Bixessarri, que incloïa una vinya situada a les Arades de Sant Julià (taula I).

Malauradament, en les vinyes documentades que surten en afrontacions no podem saber la procedència de la propietat d'aquestes persones: podria ser que vingués d'herències i dots matrimonials, però també podria donar-se el cas que provingués de compres, com les adquisicions en vinyes que va fer el veïd'Escàs que hem esmentat.

Tot i les poques mostres consultades i existents, no trobem agosarat relacionar part de la presència d'aquests propietaris amb una voluntat de disposar de vinyes, atès que en els seus indrets d'origen aquest conreu no devia ser tan favorable. A part d'obtenir vi per a l'alimentació familiar, també es podria relacionar aquesta activitat amb un cert objectiu econòmic, vista la situació de les vinyes comprades.

Finalment, les premses, anomenades *torcularios*, són destacables en la documentació –poc en la d'Andorra–, i les podem trobar situades en indrets propers als vinyers i també a les cases, quan aquestes últimes es trobaven en espais pròxims a les vinyes.

45. MIRÓ, Climent (2023). Territori i economia als monestirs del comtat d'Urgell. Barcelona: Universitat de Barcelona (tesi doctoral), p. 282-285.

El monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles disposava de força vinyers a Isona; en concret destaquem els situats a l'antiga vil·la romana de Llorís, que provenien d'una antiga donació comtal.

A: MIRÓ, Climent (2023). Territori i economia als monestirs del comtat d'Urgell. Barcelona: Universitat de Barcelona (tesi doctoral), p. 288-292.

46. BARAUT, Cebrià (1990). Cartulari de la vall d'Andorra. Segles X-XIII, vol. 2. Andorra: Govern d'Andorra, p. 59-60, doc. 26.

MIRÓ, Climent (2019). «El mas de Tolse. Evolució d'un domini senyorial (s. X-XIX)». Papers de recerca històrica, 9, p. 39-54.

47. MIRÓ, Climent (2023). Territori i economia als monestirs del comtat d'Urgell. Barcelona: Universitat de Barcelona (tesi doctoral), p. 87, 284.

48. ANA/CoMa/manuscrits.

Si ens permeteu fer només un apropament a la recerca arqueològica, són destacables les pedres de premsa localitzades per les recents campanyes al jaciment de la Margineda.

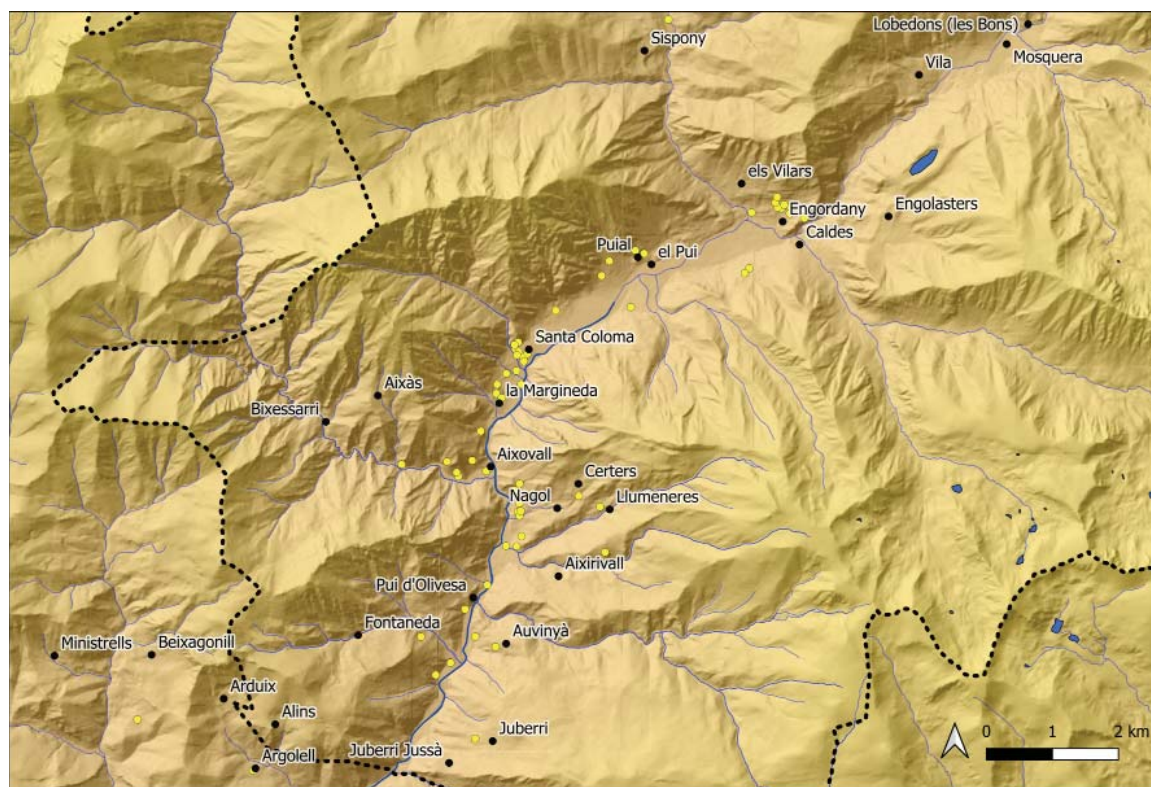
Conclusions

Com a conclusions, podem afirmar que la vinya es conreava en unes àrees especialitzades anomenades vinyers, que s'estenien des de la frontera del riu Runer cap amunt, seguint tota la vall Central, fins al solà d'Engordany, tot i que també en trobem de documentades a la Massana i a Encamp.

El conreu de la vinya va tenir una expansió durant el feudalisme, que trobem documentada amb la presència de mallols a Sant Julià i una terra transformada en vinya a la partida de la Ribalta d'Andorra la Vella. També és constatable el creixement agrícola en diferents documents a través de la fórmula textual «*et de ipses compres et examples*». La presència de força vinyers en rius i torrents, i alguns en arenys, que també trobem documentats en àrees de muntanya més meridionals, es pot vincular a aquesta expansió del cultiu.

La majoria de vinyes estan vinculades a l'explotació pagesa de caràcter aloer. També en trobem, fins a mitjan segle XII, de relacionades amb la família comtal, ubicades majoritàriament al sector d'Enclar - Santa Coloma i a la partida d'Encorcès. Quant a les explotacions de les institucions religioses, les del monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles es troben bàsicament ubicades al sud de la parròquia de Sant Julià, Santa Coloma i Engordany. També és constatable la propietat de vinya, provinent de donacions pageses, vinculada a l'Església d'Urgell, a partir del segle XI, sobretot a la parròquia de Sant Julià de Lòria.

L'explotació de vinya a la vall Central, al sector d'Enclar - Santa Coloma, podria ser que hagués tingut una certa especialització que hagués sobrepassat el consum familiar, atesa la seva presència documental, sobretot al sector d'Enclar - Santa Coloma. Aquí la família comtal va tenir l'explotació de vinya que posteriorment es va vincular a l'Església d'Urgell i al monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles. En aquest sector també hi havia vinyers a la Margineda i Malreu, que podem relacionar amb el jaciment homònim. La profusió de documents de vinyes a Sant Julià de Lòria i a Aixovall podria també indicar una especialització d'aquest conreu que devia sobrepassar l'alimentació familiar. Destaquem també l'aparició de veïns d'altres parròquies i indrets d'altitud més allunyada que tenien possessions de vinya a la vall Central. En alguns casos podria ser que tinguessin aquestes vinyes per a un objectiu que també devia sobrepassar el de l'economia domèstica.

Situació de les vinyes a Andorra entre els segles X i XIII

Taula I

Any	Lloc de la vinya	Vinyer	Pagès	Procedència
1176	Santa Coloma	Campania	Maria	Aós
1210	Aixovall	Ribal	Guillem	Bixessarri
1235	Sant Julià	Arades	Guillema	Aixàs
1235	Aixovall	Areny	A. Bela	Bixessarri
1259	Fontaneda	Palancar	G.	Aós
1261	Santa Coloma	Hort de Malreu	B. de l'Areny	Erts
1263	Sant Julià	Arades	Esteve Gerald	Sispony
1263	Sant Julià	Arades	J. Capdevila	Bixessarri
1263	Sant Julià	Arades	J.	Aós
1264	Sant Julià	Arades	P.	Aixàs
1265	Santa Coloma		Pere Narbona	Encamp
1265	Santa Coloma	Riu de Malreu	Bernat Areny	Erts
1271	Margineda, la	Canàliga	J. Guitard	Aixàs
1271	Margineda, la	Rabuca	J. Guitard	Aixàs
1271	Margineda, la	Canàliga	Pere Querola	Aós
1271	Margineda, la	Rabuca	Ferreira Maria	Pal
1280	Santa Coloma	Santa Coloma	Joan Martí	Bons, les
s. XIII	Santa Coloma	Campania	Home d'Erts	Erts
1364	Santa Coloma	super prato beate Columbe	Guillem Rull	Massana, la
1364	Santa Coloma	super prato beate Columbe	Ramon Jaume	Escàs
1372	Andorra		Pere Sala	Pal
1372	Andorra		Ramon Jaume	Escàs
1391	Andorra	Ribalta	Jaume	Escàs
1391	Andorra	Ribalta	Guillem Mas	Bons, les

Fonts: Baraut 1988, Baraut 1990, ANA.

Bibliografia

- **ARBUÉS, Clara; OLIVER, Jaume** (1999). «Vinyes que ja no hi són. Per una arqueologia agrària del domini feudal del treball a pagès. Les vinyes de Sorre i Montardit (Pallars Sobirà) i Músser (La Cerdanya)». Actes del congrés internacional Gerbert d'Orlhac i el seu temps. Vic: Eumo Editorial, p. 322-335.
- **BARAUT, Cebrià** (1988). Cartulari de la vall d'Andorra. Segles IX-XIII, vol. 1. Andorra: Govern d'Andorra.
- **BARAUT, Cebrià** (1990). Cartulari de la vall d'Andorra. Segles X-XIII, vol. 2. Andorra: Govern d'Andorra.
- **BARAUT, Cebrià** (1994-1995). «Diplomatari del monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles (segles IX-XIII)». Urgellia, 12. p. 7-414.
- **BONALES, Jacinto** (2013). Història territorial de la vall d'Andorra. Dels orígens al segle XV. Andorra la Vella: Consell General.
- **BONNASSIE, Pierre** (1979). Catalunya mil anys enrere. Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle X al final del segle XI, vol. 1 i 2. Barcelona: Edicions 62.
- **FORTÓ, Abel** (2021). «La arquitectura religiosa y la arquitectura doméstica en la configuración del paisaje medieval del Principat d'Andorra (siglos X-XIV)», Archeologia dell'Architettura, XXVI, p. 139-157.
- **GUILLAMET, Jordi** (1993). «Conreu i producció de vi a Andorra a l'Edat Mitjana». Vinyes i vins: Mil anys d'història, Actes i comunicacions del III Col·loqui d'història agrària sobre mil anys de producció, comerç i consum de vins i begudes alcohòliques als Països Catalans. Febrer del 1990, 2 vol. Barcelona: Universitat de Barcelona – Publicacions, p. 277-279.
- **GUILLAMET, Jordi** (1991). Aproximació a la història social, econòmica i política d'Andorra. Segles IX-XIII. Andorra la Vella: Govern d'Andorra.
- **MARTZLUFF, Michel; MAS, Sergi** (1992). Premses i vinyes d'Andorra. Andorra: Institut d'Estudis Andorrans - Centre de Perpinyà.
- **MIRÓ, Climent** (2019). «El mas de Tolse. Evolució d'un domini senyorial (s. X-XIX)». Papers de recerca històrica, 9, p. 39-54.

- **MIRÓ, Climent** (2021). «Els dominis de Sant Sadurní de Tavèrnoles a Andorra (s. IX-XI)». Recull de conferències 2019/20 – Debats de recerca, 13. Andorra la Vella: Societat Andorrana de Ciències, p. 246-255.
- **MIRÓ, Climent** (2023). Territori i economia als monestirs del comtat d'Urgell. Barcelona: Universitat de Barcelona (tesi doctoral).
- **VIADER, Roland** (2003). L'Andorre du IXe au XIVe siècle. Montagne, féodalité et communautés. Tolosa: Presses Universitaires du Mirail.
- **WARD, Alan** (2017). La vinya a Andorra. Les evolucions climàtiques i econòmiques, l'arribada dels nous cultius i la transformació de la producció entre els segles XII i XIX. Andorra la Vella: edició pròpia.

